

"כתר מלכות" לאבן גבירול

י. א. זיידמן

ואין לאחר עתה.

אֵתָה נִקְצָא

יִקְצָקִים תִּיזֹת קְלִימָן קִיִּיק

יִקְלִי קָקִים קִיִּיק.

בבית המדבר על נצחיות האלהות, הוא מפייט:

אֵתָה הִי,

וְלֹא קִימָן קָבִיעַ.

וְלֹא מִצָּד יִרְדֶּה.

אֵתָה הִי,

וְלֹא קָבִיעַ וְיִשְׁפָּטָהּ —

כִּי אֵתָה נִקְצָקָה לְנִשְׁפָּטָהּ.

ומה תתן ומה תוסיף לו לאדם גדולת האל?

אֵתָה הִי.

וְהַמִּצָּד לְסִדְרָה יִמְצָא תַּעֲנִיג זֶלֶם.

אם עד כאן, וכן בביתים הבאים, "אתה גדול", "אתה גיבור", הולך המשורר בפרשת תארי האלהות בעקבות הפילוסופיה הישראלית שבימי הביניים, הרי מבית ד' ואילך (וכן בבית "אתה חכם") מדבר אבן גבירול באלהות ובבריאה כלשון אור ומראות — מעין מה שמצינו בספר "ערוגת הבושם" המיוחס לר' משה בן עזרא: "יקשה עלינו להשיגו (את ה' יתברך) או לצייר אותו לנפש, ותקצר ידי יכלתה להשכיל תפארת הבורא, בעבור שלימותו — המחליש כוחנו; כאשר יקרה לעינינו, כשנביט לאור החמה, והוא האור הבהיר, והיה הראוי, כי כפי שיהיה האור שלם וחזק להיות אור העין שולטת בו יותר; ואנו רואים הדבר להיפך, כי כפי שיהיה רוב שלימות האור ותכלית חומו, יחלש ראות העין מהשיג, והנה מה שיקרה לגוף השמש — קל וחומר למשהו יותר צח וזך".

מיוחד במינו ובמהותו הוא בית-הסיום של החלק הראשון ("אתה חכם") ובו מקופלים עיקרי תורתו של אבן גבירול בבריאת העולם, הקדושה לנו של בעלי הסוד והמסתורין. אף בדברי רשב"ג אחר מוצא את השימוש התדיר בשורש "אצל", בצורות שונות:

וּמִתְקַבְּקָה אֶצְלָה תַּפִּיז קִימָן.

ולחלן, בבית "מי יגיע לרוממותך":

וּמִלֵּחַ סִפְּזָלוֹת קָתִים.

וְנִצְּזָל לִחַ קְלִי-רִוִּיעַ מִפָּה לְמִינִיָּה.

ובבית "מי ידע הליכותיך":

וְעַל סֵלָה וְשׁוֹר אֶצְלָה לִמָּה נִתְּמַנְתִּים.

"כתר מלכות" היא יצירה פילוסופית-פיוטית.

פריז הבשל של משורר — הוגה גדול, בעל רוח נכאה וממריאה כאחר. רשב"ג חי בתקופה שבה חשבו: מיטב השיר — כובי; מיטב הפילוסופיה — אמיתה. ואילו אבן גבירול, בלהט נשמתו ועוז ביטוי, גבר על הניגודים ואיחד את הקצוות. לכאורה, עשוי "כתר מלכות" כמתכונת הבקשות לרב סעדיה גאון* והבקשה לרבנו בחיי**. אבל אוזן מלים תבחן ותבחין בחילוק בין שירות אלה, אף שהן בנויות אותו סוג ותוכן. ה"בקשות" הן בחינת סויסה מוסיקאית: לית: אם תוסיף עליה בעימה או תגרע ממנה — עיקר העניין לא נפגם, ושטף הצלילים לא נפסק; ואילו שירת "כתר מלכות" היא בבחינת סונאטה, שצליליה מחותכים ופרקיה קבועים, ואם אתה מחסר חוליה אחת, נמצאת כל היצירה חסרה ופגומה. "בשירו הגדול, "כתר מלכות" חיבר בן גבירול את הפיוט והמחיר שבת ליצירה שלמה, שאין דוגמתה בספרות של ימי הביניים..."

ליצירתו על שלושת נושאים — אלהות, עולם ואדם — הקדים בית-פתחה, ובו מרומז, בתכלית הצימצום והמיצוי, שפע הרעיונות והתכנים, המתפתחים בהדרגה ובמתח דראמאטי בהמשך הדברים.

לֵךְ תַּבְּיִרָה אֲשֶׁר קִסְוָה נִלְאִי רִעִינִי לַעֲמֹד...

לֵךְ תִּכְיֶן קֶעֶז, תַּסִּיד וְתִסְוֹד...

לֵךְ תַּסְפֵּד אֲשֶׁר גָּבַר עַל רִוִּיעָה...

לֵךְ תַּסְוֹדֹת אֲשֶׁר לֹא קִילִים שֶׁלֵּךְ וְרִעִינִי וְכו' וכו'.

כתר מלכות, וביחוד חלקו הראשון, הוא שיר פילוסופי-דתי. בדברים ספורים, מדויקים וברורים קובע גבירול הלכות פילוסופיות כלשון פיוטית. בבית הראשון הוא מדבר על אחדות הבורא:

אֵתָה אֵתָה,

רֹאשׁ קְלִי-מִנָּן.

וְיִסְוֹד קְלִי-צִנָּן.

בבית השני מדובר על מציאות הבורא:

אֵתָה נִמְצָא,

אֶלֶל לְעִצְקָה.

* סידור רס"ג, הוצ' מְקִיצִי גִרְדִּים, ירושלים תש"א.

** חובות הלבבות, מהדורת ד"ר א. צפרוני, ירושלים תרפ"ח.

*** במאמרו של י. ג. שמחוני, התקופה כרך י"ז.

(בבית „מי יודע פלאיד“): „ומעורר מלחמות והרג ואכדן“; ועל כוכב צדק הוא אומר (בבית „מי יביע גוראותיד“), שהוא „כוכב הרצון והאהבה... ומשביח מלחמות ואיבה ומריבה“. אולם אבן גבירול אינו שוכח להסעים, שיש על הכוכבים גבות מעל גבות, וכן יאמר על הירח: „המעורר... ברצון הבורא אותו“; ועל הכוכב: „כוכב“ (מרקור) „מעורר בעולם... במצות הבורא אותו לשרתו“; וכן על שבתאי, המעורר „ביוה ושבי ורעב... ברצון המפקיד אותו“.

לכאורה — יתמה הקורא בחלק השני ל„כתר מלכות“ — כל אותו פירוש של עניינים קוסמוגוניים למה? אך המתבונן ביצירה כולה ירגיש שהיא מעשה מקשה אחת, והבא למגום בחוליה אחת פוגע בשלשלת כולה, כל אותם הפרטים על מערכת הגלגלים, מהלכם, גדלם ביחס לכדור הארץ, וזמן סיבובו של כל כוכב בגלגלו — כל אלה באים להורות ולהעיד על גדולת הבורא שאין לה שיעור, בבית „מי יכיל גדולתך“ — לאחר שתיתאר את מהלך השמש לצפון ולדרום והשפעתה על מדת ארבעת השעות והלילה, ועל פירות האדמה ויבולת — הוא אומר כי מן השמש ופעולותיה

...ינצו קצת נרבי בןך.

ושקץ מן ירושלים.

ועליו ונפלאותיו

כי מגדלה העצום גדלת קצרון נוצת.

לכל יודע נצת

וכן יאמר על הגלגל התשיעי:

יכל צורא עולם גדול.

בנרציר תדל גים תדול

לתקף גדלו ונרציר.

והוא ינצלו ונחשב צאן יקאקס

לגדלת צורא ומלכ.

ואף ליקוי החמה טעמו ונימוקו עמו:

לפני נרציר צל-רואיקס.

כי אין סולכות לצא טפנים וסיליקס.

אכל יש צרון צליקס.

מחשיק סאוריקס.

כי גבם מצל גבם עמר ונבוחים צליקס.

והחשיקים כי השקש אלתיקס.

קצת הניא נכוש טפחשבותיקס.

והנחני נרציריקס.

וכדע כי יר יר קשקה זאת

ואין לשקש ילקת.

וטפחשקה אורק —

לו לבדו טפחשקה.

למלים כגון נכוש, רוח ונשמה — שבימינו נהגים בהן דין שמות נרדפים — הוראות קבועות

ובבית הבא:

קסאצילך על עלל טפלות.

וכן במקום שהוא מדבר על האדם:

קרציל מנדקת.

ונפיקת צו נשקה.

ונפיקת עליו רוח קקמה.

האצלה“ זו מושג-יסוד היא. פרשנינו הגדולים הסמיכוה לכתוב (במדרש י"א ז'): „ואצילי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם“. ור' אברהם אבן עזרא פירש: „ואצילי — כטעם, אקח מאשר אצילך, ודע כי הרוח כמו החכמה; ואם תינתן מחכמת ראובן לשמעון — לא תחסר חכמת ראובן רק נשארה כאשר היא, והמשל בנר“. והרמב"ן מביא פירוש: „אמרו אצילות על יציאת רוח מן הכוחות מאת הבורא, ומתפשט על הגברא; ואמרים בנפש: אצולה מרוח הקודש“. והנה זו מלת-היסוד „אצלת“ נתונה כאן בין החכמה וה„חפץ“ (הוא הרצון). והחכמה קודמת לרצון, וכן מצינו בפירוש אבן עזרא ל„בראשית“ (ג' כ"ד): „מן אור השכל (חכמה) יצא החפץ“. אולם בספרו הפילוסופי של אבן גבירול „מקור חיים“ שיפץ הרצון כמי שרין מן האלהות, ומבלי להתחשב עם פער לתר, הרצון וה„מתות היותר נשגבה“ (תאלר הות) „הם אחד“.

ב

בחלק השני מגולל לפנינו אבן גבירול את פירוש הויקום לפי השקפת זמנו, שהעמידה את כדור הארץ במרכז הבריאה, בבית הראשון (מי ימלל גבור רותיד) הוא מדבר על ארבעת היסודות (אדמה, מים, רוח ואש), הם יסודות הבריאה. בבית השני (מי יתוח גדולתך), לאחר שפירש את היסודות, הוא דן בגלגלים, שעליהם וטיבם ייחד את הדיבור ב„מקור חיים“. ודאי, שהשמים והיסודות גוף (חומר) אחד הם... אלא שההבדל בין השמים ובין היסודות הוא בזה, שגוף השמים אינו מקבל את תכונות היסודות, ואף הוייה וכליון אינם חלים בו“ (עמ' 15—16); וכעמוד 218: „גוף הגלגלים יותר פשוט מגוף היסור דות“, וכעמ' 129 נאמר: „הגלגל... הוא אמצעי (מתווך) בין הגשמיות והרוחניות“. בשיטה הגיאר צנטרית אתה מוצא „שבעת כוכבי נבוכה“ (לכת), בסדר מלמטה למעלה: לבנה (ירח), כוכב (מארקור), נוגה (ונוס), חמה, מאדים (מארס), צדק (יופיטר), שבתאי (סאטורן), וסימנם מלמעלה למטה: שצ"ם חנכ"ל, אבן גבירול, כרבים מהכמי ישראל בימי הכי נים, ובהוכם אברהם אבן-עזרא, ואמין באצטגנינות, חיינו בהשפעת מערכת הכוכבים על רחשי הטבע ועל גורל הבריות, וכן אומר גבירול על כוכב מאדים

הָאֵם בְּרָאָהּ קְסוּרָה...
וּפְנֵם אֲנִיָּהּ אֵשׁ וְנִחְלִי נְפִירִית, —
לְעֹבְרֵי בְּרִית.
וְאֲנִיָּהּ שִׁחִיתָ קְסָקוֹת לֹא תִקְרָה אֶשֶׁם —
זַעַם יְיָ יִפְלִי־שָׁם.
וְאֲנִיָּהּ סוּפוֹת וְקָרָה,
וְקָרָה וְקָרָה.

עם זה מרמז הפילוסוף שאין לקבל יסורי אגדה וענשי מדרשות אלו כפשוטם, אלא הכוונה לכליין הנפש, נדודיה ונסיגנותיה של הנשמה, וכיסופיה להתאחות עם שרשה ומקור מחצבתה:

וְאֵם נְקָמָה — קָטַר קְסָקוֹת קָטַר וְקָרָה
וְקָרָה קְסָקוֹת קָרָה תִּשָּׁב גּוֹלָה וְסוּרָה...
עַד קְלָאָה יְמֵי קְרָה.

ובמקביל לכך, ראוי להביא דברים מתוך „בן המלך והנזיר“ (שער ל"ה): „והנפש החוטאת כשלא תתישר ותתנקה מסינוף העולם הזה... ולא תעשה במה שיחייבהו האמת ולא תעמוד עליו, תהיה אז ראויה להיות גולה וסורה מעולם השכל, רחוקה מאוד בוראה וזויה, ומרוב טובתו הצפונה ליראיו, ותעמוד אבלה ושוממה... משתוקקה ומתאוה... לשוב אל מקומה ואל מולדתה ועמה“.

וכך מתאר רשב"ג את נפשות הצדיקים בעולם הבא (מי יעשה כמעשיו):
שִׁקְנָהּ וְהִיָּלִי קָלָה,
וְעֻקְדוֹתָ עַל שְׁלֹחַן הַקָּלָה,
וְהִתְעַנְּנוֹתָ בְּמִתְקָה קָרִי טַהֲלָה.

ציור גרעין בשלוש השורות המובאות למעלה הוא בנוסח אגדות חז"ל, אלא אבן גבירול הוסיף נוסף משלו: שיבץ במסגרת זו את ה„שכל“, ובוה הוציא את הדברים מידי פשוטם ורמז לכוונתם האמיתית לפי דעתו והשקפתו, ואף גם כאן ראוי להקביל, להארת העניין, דברים מ„בן המלך והנזיר“, במקום שמדובר „על גמול הנפש... אחרי היפרדה מגופה, ושובה אל שרשה“, נאמר בזה הענין: „הנפש המדברת כשתתישר ותעמוד על אמתת הענינים... תהיה אז ראויה לקבל שכרה ותלך נוכח עולם השכל... ותתענג מאשר תבין והשכיל. והעונג ההוא לא עונג מאכל ומשתה ושאר הענוגות הגוף, אלא שמחת הנפש במה שתשוב ותראה ותשמע“, וזה העונג „אין בינו ובין עונג אחר שום שיתוף כלל אלא בשם בלבד“.

ג

אם שני החלקים הראשונים של היצירה הם עדות פיוטית מסוארת למחשבת ימי־הביניים הישראלים על האלוהות והעולם, הנה החלק השלישי — ובו וידוי

במחשבה הדתית הישראלית בתקופת ספרד, ר' אברהם אבן עזרא עומד על ההבחנה בין שלוש נפשות: „האחת נפש הצומחת, והעניין כי כמו שיש במיני הצמחים והדשאים וכל עץ כוח קרא שמו נפש... שיגדל גשם הצמח ויגביהנו וירחיבנו, כן יש באדם, וזאת הנפש מתגברת עד זמן קצוב, וזאת הנפש היא המתאווה והצריכה לאכול. והנפש השנית: נפש חבהמה, והיא בעלת החרגשות חמשה (חמשת החושים), ובעלת התגודה ההולכת ממקום למקום — וזאת הנפש גם היא באדם, ולאדם לבדו נפש שלישית, היא הנקראת נשמה; היא המדברת, המכרת בין אמת ושקר והיא בעלת החכמה“ (הראב"ע, בפירור שו לקוהלת ז' ג'). ובהמשך דבריו על חלוקת הנפש לשלושה חלקים, קובע הראב"ע שם מיוחד לכל חלק, וכותב מפני „שהשלוש נפשות נקראות בשם אחד בעבור התאחדם, כי הנשמה רוח ונפש — לכן אשים שמות להם, למען לא אאריך בתואר כל אחת: ויהיה שם הנפש המתאוה לאכול ולשמוח והשק המשגל — נפש; ויהיה שם נפש בעלת ההרגשה המבקשת שררה וגדולה — רוח; ויהיה שם נפש החכמה — נשמה“ — (שם, שם).

לפי זה תוארנה, במלוא עמקן ומשמעותן, השורות הבאות ב„כתר מלכות“:
מִי יִצֵּעַ לְהַקְטִיר:
קָטַר לְנֶפֶשׁ פֶּה טַהֲלָה...

ובבית „מי יכיל עצמתך“ הוא חוזר ומדבר על הנפש:

וְאֲצִלָּהּ עֲלֵיהָ רִיחַ קָטָה
וְקָרָה קָטָה קָטָה
ואילו רק

טַהֲלָה טַהֲלָה לֹא תִרָּה קָטָה

אלא תוכה להשארות הנפש: „שחרור מהמות ודבקות במקור החיים“ (מקור חיים, עמ' 221). באגדת התלמוד ובמדרשים מאוחרים נמצא תיאור רים גשמיים של גרעין וגיהנום. ענשי הגיהנום מתור ארים בפירות מרובת, עד שתצלינה אזני הקורא, ענשים הבאים להפחיד את האדם מלעשות עבירות, משורר ישראלי מאוחר, ר' משה זכות, צייר, בהשפעת דאנסה, את הגיהנום בספרו „חפתה ערוך“ ציור המסמר שער הקורא, ואילו רשב"ג עמד גם בנסיין זה בעזר ובהשראת־יצור: לא נתפס להפרות־שירה, וגם לא להפשטת־פילוסופיה, אלא הגיע למויגה נאה, לאמונות מקובלות באומה, שמקורן באגדות התלמוד והמדרשים, תוא מוצא ביטוי מצומצם ונקיקים:

מִי יִגְלֶה עֲפֻתוֹתָי:

בְּשִׁיתָן בְּרִיִּים תִּדְרִים וְאֲנִיָּהּ.

מיום היותו הוא נָשָׁא וְנִשְׁתָּה,
נָגִיד מִנְּה אֱלֹהִים וְנִשְׁתָּה.
בְּאֵשׁוֹ מִן הַנֶּחֱדָה,
וְאֶתְרֵהוּ שֶׁשׁ נָדָה;
וְנִתְּנוּ קֶשֶׁב נִשְׁדָּה —
וְהַאֲלִימִים וְכִבֵּשׁ אֶת הַנֶּחֱדָה.
מִיּוֹם צִאֲתוֹ מִבְּרֵחַ אֲמֹל,
נִגְזַן לִילוֹ וְנִתְּנָה יוֹמִי;
אִם מִיּוֹם הַיּוֹם,
מִקֵּדֶר הַתְּלָשִׁים הַיּוֹמִי

וכמה נפתל ורע האדם:

אִם נִשְׁבַּע —
הַיָּשָׁע,
וְאִם הַיָּרֵעַ —
עַל פֶּת לִחְסֵי נִשְׁשָׁע.

ומה גדול עיוורונו:

לְרִדְהָ קֶשֶׁר קָלוֹ אֲשִׁירִי,
וְנִשְׁבַּח הַקֵּדֶם — (וְהוּא אֲחִירִי).
וְיִשְׁתַּחֲוֶה בְּרִיחֵי שְׁעָרָיו —
וְהַקֵּדֶם בְּחִזְקָיו.
וְהַרְבֵּה שׁוֹמְרִים מִקַּל-עֲבָר —
וְהַאֲדָרֵב יוֹשֵׁב לוֹ בְּחִזְקָר.

וכמה חוגת אמת בשלוש שורות הבאות:

כִּי אֵלָּא יָדַע לִמָּה:
וְנִשְׁפָּחָה, אֵלָּא יָדַע בְּמָה;
וְיִחַי, אֵלָּא יָדַע בְּמָה.

מחונן בעין חודרת, מבחין הוא בקשר הסיבתי
שבין התעוררות היצר המיני ובין הרדיפה אחרי נכסים
ועושר:

וְכִאֲשֶׁר תִּסְלֵךְ רִיחַ הַמִּתְנָה לַפְּעֻמָּה —
וְתַעֲזֹרֵר לְאִסְוָה חַיִּל וְהוֹן, וְיִשְׁעַת מִקְדָּמוֹ.
לְרֵכֶב אֲנִיּוֹת,
וְלִרְדֵּף בְּצִוּוֹת...

אולם מה בצע בדבר, אם פתאום, בוגד הזמן
ונהפך הגלגל:

וְהַקֵּשֶׁבֶן עֵי רֵב הָרֵד,
וְכִי כְנִיר מִצָּעָה קָדָה —
בְּשִׁלּוֹם שׁוֹדֵר בְּבִאָה,
וְשִׁרְיוֹ מִשְׁתָּה וְאִיָּה.

ממך — אליך, בבית „אלהי אם עונוי“ נפתל
אבן גבירול עם אלהי ישראל.

למן אברהם בסדום ועד משה אחר מעשה העגל
ועד הנביאים ואיוב וקהלת ועד ר' לוי יצחק מברך

* מלשון רימה, תולעים ירחשו בגופו אחרי מותו.

המשורר, תפלתו הזכה ובקשת־הגאולה — הוא הוא
שהכניס את היצירה כולה לאוצר פיוטים המקודשים
שבמחזור התפילות. „כתר מלכות“ נתייחד לו בבית־
הכנסת היום הקדוש, יום צום הכיפורים, והוא נאמר
בלחש, מתוך יחוד הנפש עם קונה והכנתה ליודיו
ותשובה.

עתה, כשהוא נכנס לשער התפילה, מוחק המשורר,
כביכול, את כל היקום, על מערכת הגלגלים והיסודות,
ושוב אין לפניו אלא שוועת אנוש על ישועת היחיד
ועל גאולת האומה, שוועת ללא חציצה בינה לבין
אלהי ישראל.

...אֵתָה אֶתָה
וְאֵתָה חַי,
וְאֵתָה גִּבּוֹר,
וְאֵתָה מְיָס,
וְאֵתָה נָדוּל,
וְאֵתָה חֲקֵם,
וְאֵתָה אֱלֹהִים:

ומן העלייה הרמה הוא משתפל בסיסה אחת לבור
עמוק:

וְאֵי גֹשׁ וְרִמָּה,
עֲפָר מִן הַמִּדְבָּר,
כָּלִי מִלֵּא כְלִימָה,
אֶתָּה רִמָּה,
עַל עֹבֵר,
רִיחַ הַחֶלֶק אֵלָּא יָשׁוּב,
תִּמְתָּ עֲקֻבוֹב,
עֲלֵב חֶלֶב,
עֲרֵל לֵב.

ידועה תמונת החיים והמות המקובלת בשירת
המוסר בימי הביניים, כעדות דברי רבנו בחיי ב„תור
כחז“ המפורסמת שלו (חובות־הלבבות, מהדורת צפ־
רובי, ע' 276 ואילך), המשווה את האדם על אדמות
להולך על גשר רעוע שהחיים והמות שני קצותיו:

וְכָל בְּרִיאֵי תֵבֵל עֹבְרִים עָלָיו.
הַחַיִּים מוֹקְאִים וְהַמָּוֶת מוֹצֵא,
הַחַיִּים זֹקְנִים וְהַמָּוֶת סוֹמֵר,
הַחַיִּים יוֹרֵשׁ וְהַמָּוֶת קוֹצֵר,
הַחַיִּים נוֹשֵׁעַ וְהַמָּוֶת עוֹשֵׁר,
הַחַיִּים מַחְיֵי וְהַמָּוֶת מַמְרִיר

לעומת ציור „לבן־שחור“ זה בולט אבן גבירול
בראייתו הנוקבת לתוך אותה סקעת סבוכה ששמה
חיים. בכוח רב ובעתרת דמיון הוא מתאר את חיי
האדם, למן הפעייה הראשונה ועד הגויעה, שלשלת
ארוכת של תלאות ותאוות שלא נתמלאו:

אבן גבירול שזר את יסוריו חליו לתוך שירתו
תפלתו.

וְטֶאֱבֹרָה לִי אֵפֶה, וְאַל תִּקְרִיב יָמַי.
עַד אֶכִּין צָנָה לְשׁוֹב אֶל קְקוּמִי...
וְתַעֲלֹתָהּ בְּמִשְׁקַל צִוְנוֹתַי,
שִׁים לָךְ עֶבֶדךָ שְׁנֵי תַלְמוֹתַי;
יִבְרָכְךָ רִשְׁעֵי יִמְרֹדַי,
זָכַר צִוְנוֹי יִמְרֹדַי;
וְשִׁים אֵלֶּה
נֶכֶח אֵלֶּה.

ככל שהחלק השלישי נושא אוסי אישי מובהק של
וידוי, בקשת סליחה ותינוי סבלות האדם עלי אדמות.
הרי ממוג צקון-לחשו האישי ברגשות הכלל ותפלור
תני. והרי היצירה כולה הותכו בה חיות המשורר
עם השקפות של תקופות ואקלימים רחניים שונים.
ביצירה גדולה זו, שהיא, כאמור, פרוי הבשל של
משורר-הוגה גדול, שגשר בשלהי חייו הקצרים, משוב
צים בתוך השאר, עיקרי ההפיסה על המלאכים לפי
התלמוד, שיטת הרצון כפי שניתנה ב"מקור חיים"
לרשב"ג עצמו, אצטגנינות בצביון ישראלי, במרוצת
הדורות נעקרה שירה זו מאדמת-מטעה התרבותית
בספרד ונתגלגלה לתפוצות רחוקות ממנה ריחוק
מקום, זמן והגות — ואף על פי כן נקשרה נפש העם
בשירה זו ונתייחד לה ליל יום הכיפורים, שאין קדוש
ממנו בלוח-הזמן הישראלי, בתקופות שונות הורגש
מעוטו השירי של "כתר מלכות" יותר משהובן תכנו
המחשבותי; ויש ששפע הפילוסופיה שבו העיב את
ערכו הפיוטי. אך מעולם לא פסקה דבקות העם בשירה
זו, כאילו ממתין היה לשעה שיוכל לסעוד בה מלא
טעמה.

דיצ"ב, סניגורו של ישראל בפתיחת הבית הוא מעמיד
את הויכוח על חודו הדיאלקטי:

אִם צִוְנוֹי תִּשְׁמָא גְדוֹל —
מָה תִּשְׁמָא לְשִׁמְךָ הַגְּדוֹל (**)
וְאִם לֹא אֲמִיל לְרַחֲמֶיךָ —
מִי יִחַס עָלַי חֵן מִכָּה?
וְהוּא מַסְבִּיר וּמַחְצִיף:
לָכֵן אִם תִּשְׁמָלֵנִי לָךְ אֲנִיחִל:

והרי שיא ההעמלה וההעזה:
וְאִם תִּבְקֶשׁ לְצִוְנִי,
תִּבְרַח מִכָּה אֲלִיךָ...

המשורר המדוכא במחלות ויסורים יוצא בעקבות
דברי יעקב ואומר לאלהים בכבודו ובעצמו:
וְלִשְׁוִלִי בְּחִפְזָה אֲתִיב צָר אִם רַחֲמֶיךָ,
וְלֹא אֲשַׁלְחֶנּוּ, כִּי אִם צָרְכֶּיךָ.

מחלת-המשורר. בכמה משיריו שופך המשורר
רר את מרי שיחו על מחלה ממארת שקיננה בגופו.
וְהִנֵּה תִּתְּלִי עָלַי בְּקָרִי,
וְכִצֵּר תִּקְרֶינִי עַל יְקוֹדֵי-אֵשׁ
וְשָׁם בְּשָׂאֵר בְּקָרִי אֶשְׁ-הִקְסִים
וְדִמְיִנִי אֲצַמִּינִי נְמִסִּים.

(שירי רשב"ג, מהדורות ביאליק-רבניצקי, כרך ראשון,
ע' 31).

בכתר-מלכות" אנו מוצאים רמז לכך:
וְעָנָה לְמַת אָמִית?
כִּי הִאֲכִלְנִי קֹאשׁ הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת?

(1) הוא שם בן ארבע אותיות, שמידותיו הן:
"רחום ותגון ארך אפים... נושא (סולח) עון וששע
והטאה" (שמות ל"ד, ג-ו').